

Una vocació d'hel·lenista

Carles Miralles va néixer el maig de 1944 a l'esquerra de l'Eixample de Barcelona, i va tenir la sort de poder cursar els estudis primaris a l'Escola Montessori, que estava situada al carrer d'Aribau a prop de la Diagonal, i després el batxillerat a l'Institut Ausiàs March, també aleshores ubicat a prop de la Diagonal, entre el carrer de Muntaner i el de Santaló. La vivència d'aquest paisatge urbà de la seva infantesa i joventut quedà plasmada, molts anys després, en els poemes del llibre *La ciutat dels plàtans*. A l'Ausiàs March, va tenir com a professor un jove Josep Alsina, que a la darrereria dels anys cinquanta acabava de guanyar una càtedra de grec a la Universitat de Barcelona, però que compaginava la docència a l'Institut amb la que impartia a la Universitat. Podem imaginar que l'adolescent que ja provava d'escriure poesia va quedar subjugat per l'entusiasme que Alsina sabia transmetre en l'evocació de la literatura grega. I també que l'estudi de la llengua grega, una estructura de gran precisió gramatical i lingüística, va atreure com un repte l'estudiant i va confirmar-li la seva intuïció de la importància de les paraules i de la manera com havien de ser utilitzades. Per la seva banda, el professor va saber apreciar les qualitats d'un alumne brillant, intel·ligent, culte i que escrivia bé, amb un estil propi: el va encoratjar a seguir els estudis de filologia clàssica, de manera que Miralles ja freqüentava els cursos de la Facultat de Filosofia i Lletres quan feia pre-universitari. Però va ser paradoxalment Antoni Comas, que va conèixer a la Facultat primer com a professor, després com a amic, qui el va decantar definitivament cap als clàssics, perquè Miralles dubtava si dedicar-se a la filologia catalana, encara que en aquell temps no existia aquesta especialitat. Cal afegir que paral·lelament seguia la carrera de dret per tranquil·litzar la família.

Miralles, doncs, es pot dir que ja quan era estudiant va entrar a formar part del Departament de Filologia Clàssica de la Universitat de Barcelona, un lloc on va romandre i desenvolupar la seva activitat com a professor i hel·lenista fins al final

de la seva vida, compaginant-la a partir de 1990 amb les obligacions derivades de ser membre de l'Institut d'Estudis Catalans. I va conservar sempre en la seva docència i en la recerca científica l'interès per la literatura, la grega i la catalana en especial, però també per la literatura universal, sobretot la poesia, tasques que va combinar amb les de la seva pròpia escriptura de creació literària.

Un cop llicenciat, Miralles va llegir molt aviat la seva tesi doctoral, un estudi sobre el Prometeu d'Èsquil que va obtenir el Premi Extraordinari de Doctorat i va ser publicat de seguida per l'Editorial Ariel l'any 1968. La seva carrera acadèmica va ser precoç i ràpida: catedràtic d'ensenyament secundari i professor adjunt de la Universitat de Barcelona el 1967, professor agregat el 1971 i catedràtic l'any 1982, va exercir els càrrecs de cap de departament, cap d'estudis de la Facultat de Filologia i vicerector d'Ordenació Acadèmica durant el rectorat de Badia i Margarit. Afegiré que de seguida va gaudir de l'estima dels col·legues classicistes de la resta d'universitats espanyoles i que va mantenir intercanvis científics i relacions cordials amb els més prestigiosos, com Antonio Tovar, Manuel Fernández-Galiano, Luis Gil i Francisco Rodríguez Adrados, d'una —o dues— generacions anteriors, i amb coetanis seus, com Emilio Suárez de la Torre i Esteban Calderón, o més joves, com Guillermo Montes Cala, per esmentar-ne només alguns. També vull remarcar que va ser un professor savi, rigorós, respectat, potser fins i tot una mica temut, sempre molt valorat pels alumnes.

No em puc detenir a examinar totes les publicacions de Carles Miralles, són molt nombroses —freguen el nombre de quatre-centes, totes en prestigioses revistes i editorials d'aquí i de fora—, ni a esmentar tots els congressos a què va assistir, ni les conferències que va donar, ni les universitats nacionals i estrangeres on va ser convidat, també moltes. Només esmentaré, perquè hi havia una indubtable influència o confluència en els seus interessos i també en els plantejaments metodològics, per una banda, la relació amb l'escola d'Urbino, agrupada al voltant de Bruno Gentili, expert en mètrica i innovador en la manera de llegir els poetes lírics grecs tenint en compte aspectes antropològics, sociològics i culturals. Per altra banda, la relació amb l'anomenada escola de París, els principals membres de la qual, Jean-Pierre Vernant, Pierre Vidal-Naquet, Marcel Detienne, Nicole Loraux, seguint l'estela de Louis Gernet, propiciaren la lectura dels textos grecs, especialment la tragèdia, a partir d'una anàlisi estructural acompanyada d'una perspectiva multidisciplinària que integrava, a més de la filologia, la història, la sociologia, la filosofia, la mitologia, l'antropologia i fins i tot la psicoanàlisi. L'objectiu era entendre no només l'estructura i el funcionament intern de les obres, sinó també com reflectien els sistemes constituïts, les crisis, els canvis, les ruptures i les innovacions. A més, cercaven la dimensió humana que aquests fets comporten i es preguntaven com era la mentalitat dels homes que els duïen a terme, tot investigant-ne les maneres de pensar i els instruments de què es valien per fer-ho, la seva sensibilitat i els modes d'actuació.

Amb tots aquests grans estudiosos, Miralles hi establí una intensa relació científica i personal que el dugué moltes vegades a París i a Urbino, i féu que al seu torn Gentili, Vernant, Vidal-Naquet, Detienne i Loraux, a més d'altres, ens visitessin a Barcelona. De tots, eren Gentili i Vernant els qui sens dubte Miralles admirava i estimava més. En els últims anys foren també estretes les relacions de col·laboració i d'amistat amb Vittorio Citti, professor de la Universitat de Trento, al voltant de la confecció d'una edició nova d'Èsquil, encarregada per l'Accademia dei Lincei de Roma. L'edició de *Les suplicants* era una de les darreres tasques en què s'ocupà Miralles, una obra que esperem que ben aviat podrem veure publicada.

Els interessos intel·lectuals de Miralles eren molt amplis, com ja he suggerit: anaven de la literatura grega arcaica a la d'època hel·lenística, passant per la literatura llatina; de la literatura catalana medieval a la més contemporània, o de la literatura castellana de l'Edat d'Or a la poesia de T. S. Eliot o els poetes neogrecs com Palamàs, Seferis o Elitis. Comprenien així mateix tots els gèneres literaris: de la poesia lírica a l'èpica, de la tragèdia a la comèdia, de la prosa filosòfica i l'assaig a la novel·la. I tota aquesta varietat sabia combinar-la sovint en un captivador i subtil entramat de comparacions, sense deixar mai la vinculació amb les paraules i el text. Per aquest motiu Giuseppe Grilli, en l'evocació que en va fer durant l'homenatge que li dedicà la Universitat de Roma 3 el mes d'abril de 2015, l'elogià així mateix com un expert comparatista. També va ser traductor i editor de la novel·la de Xenofont d'Èfes i dels *Mimiambes* d'Herondas a la Fundació Bernat Metge, i traductor d'*El díscol* de Menandre, de l'*Hipòlit* d'Eurípides, del *Protàgoras* de Plató, entre d'altres textos. I sobretot va ser l'editor de les traduccions en vers que havia fet Carles Riba de les tragèdies de Sòfocles i d'Eurípides, i que havien quedat inèdites. Miralles les publicà a l'Editorial Curial l'any 1977.

Crec que no m'equivoco, però, si dic que el gènere que més atreia Miralles era la poesia, potser perquè considerava les paraules molt importants i creia que les paraules ens expliquen el món i ajuden a crear-ne de nous, a expressar idees noves i a dir la dignitat dels homes, i estava convençut que els poetes ens han preservat les paraules, tal com havia dit Espriu. Per això, si he de triar entre les aportacions que em semblen més reeixides, escolliré els seus treballs sobre la lírica arcaica, sobre l'èpica i sobre les tragèdies de Sòfocles.

El llibre *Studies on elegy and iambus*, del 2004, amb una presentació de Bruno Gentili, aplega diferents articles dedicats a la poesia elegíaca i iàmica, tant la grega com la llatina, publicats per Miralles entre els anys 1968 i 1996, alguns d'ells inclosos també en els dos llibres escrits amb Jaume Pòrtulas, *Archilocus and the iambic poetry*, l'any 1983, i *The poetry of Hipponax*, l'any 1988. «L'interès constant de la recerca de Miralles», fa notar Gentili, «és la relació entre tradició i innovació en la història dels gèneres poètics.» Així, entre els escrits sobre l'elegia, en aquell que tracta de la poesia de Mimnerm, Miralles procedeix integrant en un sol conjunt

totes les informacions sobre aquest autor —que no arriben a un centenar de versos, tots de tradició indirecta—, a fi de dibuixar una imatge més unitària de la seva contribució a la tradició del gènere elegíac en el marc del seu temps, la segona meitat del segle VII a. C. Per mitjà d'una anàlisi acurada del sistema de composició, d'una reconsideració de les formes lèxiques i dels significats, d'observacions estilístiques sobre el joc musical entre fonemes i sobre la reutilització personalitzada de mòduls èpics en el context de l'època del poeta, Miralles aconsegueix delinear la figura d'un únic poeta, allà on altres n'havien trobat dos. «Un poeta gnòmic, reflexiu, que sovint medita sobre la condició humana, reprenent i variant els models homèrics, que és un narrador segur i hàbil en l'exposició i en els detalls, precís en la disposició de les vicissituds i el sentit d'allò que explica. Tots els seus registres són l'expressió d'una veu única, flexible i dúctil, però la mateixa sempre... La seva és una poesia que agradà, i amb raó, als poetes hel·lenístics, que se n'apoderaren fins a tal punt que ens n'oferiren una imatge a través de la qual ens toca avui recuperar un Mimnerm més immers en el seu temps, més unitari i més històric. És veritat que en la seva poesia hi trobem la constatació fins i tot diríem apassionada de la importància d'Afrodita, així com una identificació repetida de la plenitud de la natura, en el seu aspecte vegetal, amb el punt culminant de la vida, amb la joventut; també hi ha la lletjor de la vellesa, semblant a una espasa que penja sobre el cap de l'home, i la insistència sobre els aspectes més desconsoladors de l'última etapa de la vida humana. Però tot això, i encara més, ha de ser entès en l'època del poeta, quan es descobreix que el grup ja no té la qualitat compacta dels temps èpics, i l'heroï es replega sobre ell mateix i substitueix aquell vincle pel sentit de la comuna condició humana i la voluntat de viure-la individualment, amb una perspectiva que ja és la dels *Erga* d'Hesíode.»

Quant als escrits sobre poesia iàmbica, Miralles hi estudia primer l'origen d'aquest gènere vinculat a l'àmbit cultural de Demèter i de Dionís, on ocupa un lloc important la figura del *trickster* —un antiheroi, un bergant, mentider i enganyador—, però el model que pren el poeta iàmbic per construir la seva imatge i la dels seus personatges, i en relació amb el qual Miralles explica les invectives i la impudicitat antiheroica present en la poesia d'Arquíloc. Una altra qüestió fonamental que afronta en aquests escrits és la del «jo» poètic, és a dir si la primera persona que apareix en els poemes representa realment una experiència viscuda de manera individual pel poeta iàmbic o bé indica una experiència o manera de pensar que aquest comparteix amb altres individus del seu entorn, un grup al qual pertany o el públic que l'escolta en l'àmbit del simposi o d'una celebració pública. Miralles qualifica aquest jo com a «jo representatiu», i en la seva argumentació té en compte el paper que fa el poeta en la societat arcaica i la seva estreta relació amb els estaments socials que constituïen el públic de les seves *performances*, o fins i tot el connecta amb alguns rituals màgics o de transgressió, com en el cas

d'alguns fragments d'Hipòanax. D'aquesta manera la interpretació de Miralles, elaborada conjuntament amb Jaume Pòrtulas, entrava en conflicte amb la més estesa i acceptada comunament, que Arquíloc i en general tota la poesia lírica arcaica representen la primera forma d'expressió i el descobriment de la individualitat en la literatura grega i occidental.

La poesia èpica era un altre dels gèneres que Miralles afecionava. Dedicà diversos articles a Hesíode, destacant que el poema *Treballs i dies* era l'introducció d'un tipus de poesia que narrava sense argument i sense mostrar la progressió dels esdeveniments des d'un inici fins a un final. Observava, no obstant això, que *Treballs i dies* coincideix amb els poemes homèrics en el fet que en tots s'hi mostra l'acompliment de la voluntat de Zeus: els uns ensenyen els herois en el camp de batalla i en les dificultats del retorn a casa. Per la seva banda, el poema d'Hesíode demostra que mentre hi hagi ignorants de l'ordre que Zeus ha donat al món persistirà la injustícia, i aquest ordre implica que els homes han de treballar necessàriament, i els reis han de respectar la justícia, *diké*, que prové del mateix Zeus.

Als anys noranta Miralles va escriure dos llibres sobre Homer, *Come leggere Omero* (Milà, 1992) i *Ridere in Omero*, publicat a Pisa el 1993. Aquest segon, un petit llibre de seixanta-set pàgines sense divisió en capítols, és com un article llarg, que reclama ser llegit íntegrament per entendre'n el sentit. És fruit de diferents cursos de doctorat a l'entorn del riure a la Grècia antiga, part del contingut dels quals fou publicat a la revista *Metis* el 1987 amb el títol «Le rire sardonique». Tant els cursos, com l'article, com el llibre de Pisa —aquest ja específicament sobre la poesia homèrica— comparteixen una tècnica filològica que Miralles apreciava i dominava especialment: la combinació de la lectura dels textos literaris en el seu context formal i cultural amb la valoració ponderada de la literatura hermenèutica antiga: escolis i tradició gramatical grecs. Amb aquesta tècnica i metodologia d'interpretació, *Ridere in Omero* resulta ser no només un estudi sobre un tema literari —per cert, fins aleshores àmpliament negligit—, sinó també una anàlisi antropològica sobre un fenomen com és el de la riada, que comprèn àmplies zones del comportament humà encara que en textos tan formalitzats com són els èpics no es deixi veure immediatament. Per això el llibret de Miralles resulta ser doblement valuós.

El primer llibre esmentat recull, en canvi, en versió italiana, els pròlegs que va escriure per a les traduccions castellanes de la *Iliada*, l'*Odissea* i els *Himnes homèrics* fetes per Lluís Segalà a començaments del segle xx, que Miralles tornà a editar per a Editorial Bruguera els anys 1982 i 1990. Aquest llibre, *Come leggere Omero*, l'any 2005 el va reescriure i posar al dia en català amb el títol, senzillament, d'*Homer*, perquè, com deia el mateix Miralles en el pròleg, «el llibre assumeix que amb el nom d'Homer designem nosaltres i designaven els grecs una entera literatura, que ens cal llegir en termes de poesia —com el tresor de poesia, potser, més impor-

tant de la humanitat—, però que, per tal d'assolir-ho, és bo de tenir una idea crítica de la distància entre la poesia homèrica i nosaltres, de la tradició que ens hi uneix; va bé comptar amb les dades històriques, culturals, que puguin ajudar el lector que s'hi posi». El seu propòsit era dur a terme aquesta tasca actuant al mateix temps com a filòleg especialitzat i com a lector dels poemes, «convençut», ens diu, «del plaer i de la utilitat de lucidesa i comprensió de la condició humana que la poesia pot aportar, de la companyia que pot fer als mortals capaços de dedicar-li atenció, admiració, intel·ligència». Així, el llibre exposa de manera entenedora i fonamentada un tema tan debatut per la crítica com l'anomenada *qüestió homèrica*, és a dir, qui era l'autor i quin el sistema de composició dels poemes, ens fa resseguir els camins de l'estructura dramàtica i narrativa, de l'ús i funció de les fórmules i comparacions, ens explica la mentalitat de l'època i les característiques socials i històriques, i sobretot ens fa entendre cada obra com un tot, facilitant-ne la comprensió, i per tant, el gaudi i la utilitat.

Però Miralles no estimava els clàssics grecs i llatins només pels seus valors literaris o pel repte intel·lectual que implica voler entendre'ls —encara que per a ell això també comptava—, sinó que tenia la convicció ferma, tal com expressava en una entrevista recollida a la revista *Auriga* el 2009, «que si els homes volen ser justos, bons, els clàssics ajuden». Creia també «que el món clàssic és el mirall on no deixarem de mirar-nos per conèixer-nos», per més que constatava «que no tots tenen interès per conèixer-se, en contra del mandat dèlfic. Però estic convençut que aquells que es cerquin en el mirall, les imatges que veuran els ajudaran a retrobar-se». I un d'aquests miralls era, sens dubte, la poesia tràgica. L'interès per aquest gènere no el deixà mai, i va escriure moltes pàgines encertades sobre la tragèdia i el tràgic.

El llibre *La luce del dolore*, publicat a Nàpols el 2009, recull els assaigs sobre Sòfocles escrits per Miralles entre 1997 i 2005 i ens permet conèixer la seva reflexió sobre l'obra d'aquest poeta tràgic, que parlava del dolor de la vida, de la responsabilitat dels homes en les seves tries, de la submissió de la voluntat i la intel·ligència humanes davant els esdeveniments en un món on la voluntat de les divinitats que el governen és sempre un enigma. En comentar un epigrama de Hölderlin dedicat al tràgic grec, Miralles ens diu: «En les tragèdies de Sòfocles, marcades pel dolor des del començament a la fi, s'hi manifesta la joia i el plaer, però no en les coses o en les obres que s'inscriuen sota el signe del plaent i l'alegre. Val a dir que plaer i aflicció són inseparables, però en les tragèdies de Sòfocles és precisament en l'expressió del dolor, en allò que afligeix, que es manifesta la joia: la bellesa, en suma.

»La bellesa que sorgeix del conflicte, en el signe del tràgic, i l'aspiració i el desít de la qual és la poesia. No només la realització individual a què solem tendir i que definim amb el nom de felicitat, sinó una mena de beatitud, de serenitat espiritual que es produeix després de l'exposició dramàtica, gràcies a la poesia, al tràgic.»

Per acabar aquest intent d'explicar com entenia Miralles la feina d'un helenista, hi afegiré un toc personal i reproduiré unes paraules que va escriure en l'article «Mimnerm tornat a visitar», que em regalà amb motiu de la meva jubilació el 2012. La reflexió, que em va commoure intensament, està escrita en primera persona del plural i per això crec que expressa el seu sentir:

«Hem arribat o estem a punt d'arribar al final de la nostra vida acadèmica. Hem mirat d'ensenyar el grec a unes quantes generacions de joves, i d'ensenyar-los a reflexionar sobre el què els ensenyàvem. Hem fet i fem recerca i hem procurat fer-la oberts al món, a la gent, arreu, del nostre ofici. Hem sigut tothora conscients del privilegi de tenir la posició i els mitjans suficients per a poder esforçar-nos a mirar de fer ben fet el que fèiem. Potser per això, en el fons d'aquesta nostra dedicació als grecs hi ha hagut sempre el neguit d'explicar-los a més gent, de trobar una manera de comunicar, a un públic més ampli, el sentit del coneixement de la cultura clàssica i del replantejament de la tradició, ara i aquí.

»Sempre amb un peu falcat en el terreny del nostre ofici i l'altre en el de la filosofia o la literatura o la història, o en el de la ciència o l'art o la política, o simplement la vida, que sovint hem percebut d'esquena a la feina que hem anat fent de docència i recerca. Provant de situar amb els nostres grecs facetes, aspectes d'altres èpoques i del més quotidià i d'ara mateix. I predicant que aquesta contínua confrontació del que ens passa ara mateix amb l'antic no ens fa cap mal i a voltes ha ajudat els humans a veure-hi clar. Per a bé o per a mal, que això és culpa no dels antics sinó de l'ús que n'hàgim fet, els de després fins ara.

»D'aquest propòsit formen part la traducció i la possibilitat d'explicar un text grec als que saben grec però també als que no. I, d'altra banda, hi ha textos que són per a nosaltres llocs per a tornar-hi. No només que en tinguem un coneixement des de fa temps, res a veure amb cap necessitat d'inflar, a hores d'ara, *curricula* acadèmics; en tornar-hi també tornem al que érem en un altre moment, nosaltres mateixos. Com que són part de la nostra vida, aquests textos, comunicar-los, mirar de fer-los entendre, és també una manera de comunicar amb els nostres contemporanis, amb els que comparteixen i compartien amb nosaltres la vida, ara i aquí. I amb el futur de la nostra cultura.»

MONTSERRAT JUFRESA
Presidenta de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics